ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО 04.08.2026 | Міхаель Рот

Сліпа пляма

Чому ліві сили не повинні поступатися іншим у дискусії про ісламський фундаменталізм

Жодна релігія в Європі зараз не поляризує суспільну дискусію так сильно, як іслам. Ісламістський теракт під час Christopher Street Day у Берліні вкотре загострив це протистояння. Він став у один ряд із серією ісламістських атак у Парижі, Відні, Дрездені, Мангаймі та Золінгені. Водночас посилюються конфлікти, пов'язані з діяльністю мечетей, джерелами їхнього фінансування та дотриманням Основного закону в ізольованих спільнотах. З кожним роком ці дебати стають дедалі гострішими. Однак один табір тримається осторонь із вражаючою наполегливістю. І це, як не дивно, саме політичні ліві.

У лівих сил є «сліпа пляма» щодо ісламського фундаменталізму. Ми ухиляємося від дебатів, замовчуємо або применшуємо реально існуючі проблеми. А там, де все ж ведемо цю розмову, робимо це, зайнявши оборонну позицію. Це небезпечно. Чи беруть прогресивні сили участь у цьому протистоянні, чи ні – воно все одно відбувається. Якщо ми поступимося ним іншим, визначатимуть його хід націоналісти й популісти – на своїх умовах і зі своїм лексиконом. Саме тому ця дискусія назріла вже давно. І вести її потрібно саме з лівих позицій.

Причини нашої стриманості, втім, глибші, ніж звичні звинувачення з боку правих. Вони пов'язані з переконаннями, які я сам поділяю як соціал-демократ. Саме тому ми маємо озвучити їх самі.

По-перше, наше розуміння громадянської приналежності ґрунтується на спільних цінностях. Етнічна приналежність і релігія відіграють тут другорядну роль. Європа сформована християнською культурою. При цьому суспільство, яке визначає себе через спільні цінності, не може й не повинно виключати жодну з релігій. Мільйони мусульман є невід'ємною частиною нашого суспільства. Багато хто з них навіть не вважає себе релігійними, але при цьому сприймає мусульманські корені як непорушну частину своєї ідентичності. Водночас через незнання, забобони та страх вони

стикаються зі скептицизмом і навіть відкритим неприйняттям. Тому будь-яка розмова про ісламський фундаменталізм завжди зачіпає й тих людей, які не мають до нього жодного стосунку. Це занепокоєння виправдане, але воно не повинно призводити до замовчування проблем.

По-друге, з часів великих хвиль біженців у 2014 та 2015 роках ми з гуманітарних міркувань прийняли мільйони людей, не запитуючи їх про віросповідання. Тоді це було зрозуміло. Але з цього виросла негласна домовленість: про конфлікти на релігійному ґрунті краще взагалі не говорити. При цьому забувають саме тих, хто втікав від ісламського фундаменталізму: від «Талібану», так званої Ісламської держави або режиму мулл у Тегерані. У наших дебатах їхній голос практично не чути. Той, хто зі страху перед узагальненнями мовчить про ісламський фундаменталізм, захищає зовсім не слабких. Ми їх просто ігноруємо.

З цього виросла негласна домовленість: про конфлікти на релігійному ґрунті краще взагалі не говорити

По-третє, наше суспільство страждає від зростаючої релігійної неосвіченості. Вперше з часів християнізації сучасної Німеччини дві найбільші церкви разом узяті більше не становлять більшості населення. У Східній Німеччині, у Берліні та багатьох великих містах це вже стосується всіх релігійних громад загалом. Той, хто мало знає про власну релігію, про чужу найчастіше знає ще менше. Переважно секулярне суспільство стикається тут з людьми, для яких релігія є головним орієнтиром у житті – часто в поєднанні з досить консервативними уявленнями про культуру та побут. Для шанобливого й водночас критичного діалогу часто банально бракує словникового запасу. Французький лаїцизм показує, до чого це може призвести: там, де релігію витісняють із публічної сфери, виникає вакуум, який ісламістські ідеологи використовують для радикалізації молоді.

До цього додається модель сприйняття, яка є більш поширеною у США, але вже давно проникла до Європи: поділ світу на привілейованих гнобителів та дискримінованих пригноблених. Безумовно, критичне осмислення колоніального минулого є необхідним і давно назріло. Але у цьому спрощеному трактуванні християнство постає релігією гнобителів, а іслам сам по собі —

релігією пригноблених. Історично це не витримує жодної критики. Існував і ісламський колоніалізм, та й донині в деяких частинах Африки й Азії існує гноблення, легітимізоване ісламом. Свій найвитонченіший прояв це спотворення історії знаходить в антисемітизмі, спрямованому проти Ізраїлю, який оголошує євреїв «білими колонізаторами».

Крім того, ми недооцінили, у чому полягає справжня небезпека ісламського фундаменталізму. Вона виходить не стільки від терактів, скільки від систематичного проникнення. Суспільства, асоціації та організації – аж до політичних партій – роками піддавалися проникненню й використовувалися в фундаменталістських цілях. Там, де це вдається, багато з того, що несумісне з прогресивною політикою, відсувається на другий план, оскільки частина політичних лівих вважає себе союзниками нібито «пригнобленої мусульманської громади».

І, нарешті, свою роль відіграє виборча арифметика. Деякі соціал-демократи, «зелені» та ліві представляють округи з високою часткою людей з міграційним минулим, серед яких багато мусульманських виборців. Жодна партія не хоче легковажно ризикувати цими голосами. Це можна зрозуміти. Проблема виникає там, де обґрунтована делікатність переростає в політичне мовчання. Багато хто з цих виборців цінує, наприклад, СДПН як партію соціальної справедливості, але до суспільно-політичної модернізації, за яку ми активно боролися, ставляться з дедалі більшим невдоволенням.

Коли дедалі більше громадян доходять висновку, що ми більше не хочемо помічати їхні реальні тривоги та досвід, ми втрачаємо їхню довіру

Расизм означає дискримінацію та пригнічення людей на основі ознак, що їм приписуються, кольору шкіри чи походження. Тому до поняття «антимусульманський расизм» слід ставитися критично: воно настільки розширює поняття расизму, що втрачає свою смислову чіткість. Цю критику, до речі, поділяють і багато ліберальних мусульман.

Лівий спектр завжди вів принципові суперечки з релігією. Обурення з приводу католицького єпископа, який наприкінці 1980-х заявив, що СНІД – це Боже покарання за гріх гомосексуалізму, справило на мене глибокий політичний вплив. Сюди ж можна віднести зв'язки Євангелічної церкви з націонал-соціалізмом або той факт, що жінки в деяких регіональних церквах змогли бути висвячені в сан лише з кінця 1960-х років. Це були жорсткі суспільні суперечки. Нікому й

на думку не спадало говорити про «антихристиянський расизм». Свобода віросповідання та критика релігії зумовлюють одна одну. Той, хто використовує звинувачення в расизмі, щоб придушувати будь-яке критичне питання в зародку, шкодить і тому, і іншому.

Для соціал-демократії це особливо небезпечно. Ми переживаємо культурну боротьбу, в якій націоналістичні та популістські сили дедалі більше беруть гору. Коли дедалі більше громадян доходять висновку, що ми більше не хочемо помічати їхні реальні турботи та переживання, ми втрачаємо їхню довіру. Якщо політична відповідь на ісламістський теракт полягає насамперед у вимозі включити захист ЛГБТІ до Основного закону, то саме по собі це може бути виправданим. Але як реакція на теракт це залишає багатьох людей у повному здивуванні.

Цілком справедливо виникає питання: чому навіть квір-люди голосують за консервативні партії або «Альтернативу для Німеччини» (AfD), які ніколи нічого не робили для їхньої рівноправності? Гірка відповідь: багато хто більше не відчуває, що соціал-демократія представляє їхні інтереси. У них складається враження, що саме прогресивні партії стають на захист тих, хто ображає й погрожує геям, лесбійкам і трансгендерам у публічному просторі.

Політичні ліві завжди була емансипаторською силою. Наша боротьба ніколи не була виключно економічною. Вона завжди стосувалася й гендерної рівності, й подолання патріархату. Ми маємо повернутися до цього – активно й не боячись власної аудиторії. Той, хто справедливо вимагає всього цього від «старого білого чоловіка», має вимагати того самого й від мусульман-мігрантів. У цьому немає ані правого ухилу, ані ісламофобії. Соціал-демократія має залишатися вірною суспільству, в якому всі люди можуть бути різними без страху. Саме тому вона не має права поступатися дискусією про ісламський фундаменталізм іншим.

Міхаель Рот

Міхаель Рот (Michael Roth) був депутатом Бундестагу від Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) з 1998 по 2025 рік. Він обіймав посаду голови Комітету закордонних справ, а з 2013 по 2021 рік — міністра у справах Європи в Міністерстві закордонних справ. Сьогодні він працює публіцистом і консультантом.